



אחר שהשקט חזר

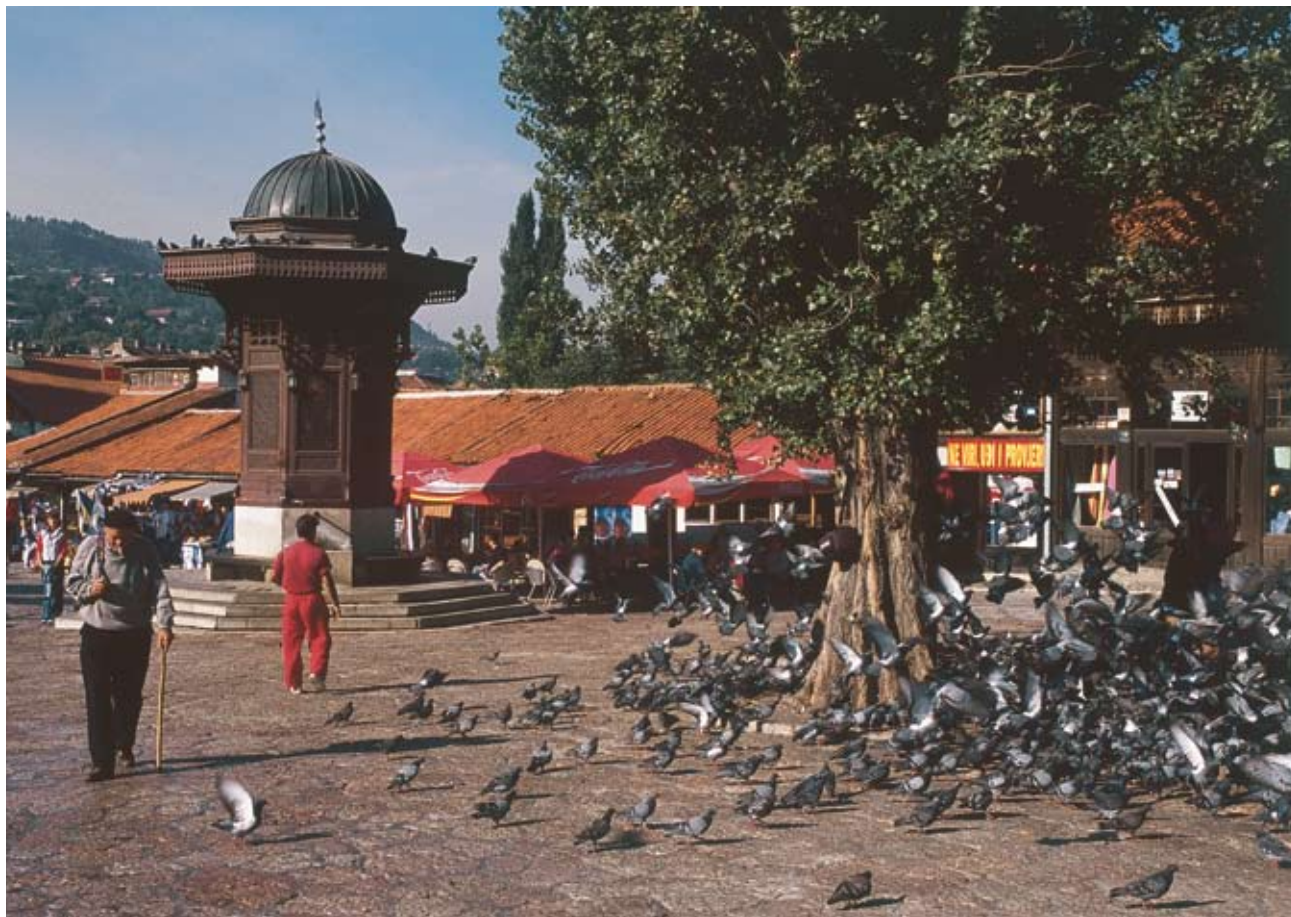
אחרי מלחמת האזרחים יצא יותם יעקבסון למסע ארוך - מסרביה אל בוסניה והרצגובינה ועד לקרואטיה. הוא ראה מבנים מחוררים ואנשים שמגדלים בהם תינוקות ועציצים פורחים. הוא פגש גילויי חשדנות ועזרה, קושי ותקווה. יומן מסע בשלוש מדינות על התחלת החזרה לחיים כתב וצילם: יותם יעקבסון



↑ אסיה או אירופה? גברים במסגד עות'מאני בסרייבו



↑ מבט על העיר
סרייבו שבבוסניה
והרצגובינה. בזמן
המצור נקברו
הרוגי הקרבות
בחצרות הבתים



↑ הסביל, מזרקת המים הציבורית, הוא אחד מהסממנים העות'מאניים הבולטים בסרייבו

קאות, אך הם נראים דלים מאוד. אנחנו פורשים עם הכריכים שהכנו כצידה לדרך אל ספסל בגן ציבורי סמוך. שיכור מנפץ בקבוק בירה על קיר, ואם מודאגת חולפת בשביל הצר ומזרזת את פעוטותיה.

השעה הנקובה מגיעה. אוטובוס מיושן ממ־תין ברציף, ונדחקים אליו נוסעים רבים, עמוסי צרורות קשורים ותיקים מתפקעים. באישון לילה האוטובוס עוצר במסוף הגבול, וחיילים עצומי מידות, שנראה כי הם נדחקים אך בקושי לאור טובוס, עוברים בין הנוסעים ששקעו בתנומה. הם מאירים את פרצופיהם הממצמצים בפנס ובודקים דרכונים ותעודות זהות. כמה מהנוסעים מתבקשים לקום ממושבם ולרדת מהאוטובוס לבדיקה קפדנית יותר שלהם ושל מטענם. הטקס חוזר על עצמו גם בצד הבוסני של הגבול, שבו פוקדים את האוטובוס חיילים במדים שונים, אבל בממדי גוף דומים. למרבה הפלא הדרכונים לא מוחתמים, והאוטובוס ממשיך בדרכו בכביש המתפתל. נבוישה (שפירוש שמו "העשוי ללא חת"), מבוהל למדי, כמעט מתחרט שיצא לדרך.

ש קיעה עזה מצטיירת בשמי בלג־רד (Beograd) בירת סרביה באחד מלילות קיץ של שנת 2003. עננים בגוונים לוהטים שנראים כמשיחות מכחול של אמן אחוז טירוף נמתחים לאורך ולרוחב השמים הפראיים. תחת העננים מזדחל החושך לאטו, אופף את הבירה. צלליות כהות של מגדלי כנסייה והשתקפות הולכת ונמוגה של ברוזים בנהר דנובה. בתחנת האוטובוס המרכזית משתרך תור ארוך לפני הקופות, אך בסופו אנחנו מצליחים לקנות לנו כרטיסים לאוטובוס לילה לסרייבו (Sarajevo), בירת בוסניה והרצגובינה השכנה. נבוישה, שותפי הסרבי למסע, נרגש ואף נפחד מעט. הוא מעולם לא היה בסרייבו. המחשבה על המקום מעוררת בו חששות, אבל גם סקרנות, ולכן החליט להצטרף אלי, למורת רוחם של כל בני משפחתו.

רק כשהכרטיסים בידינו אנחנו מבינים שיש לנו עוד כמה שעות עד למועד יציאת האוטובוס לדרך. המחול הפרוע של העננים הסתיים, ועלטה אופפת הכל. רק כמה נורות בודדות מאירות את רציפי האוטובוסים. בכמה דוכנים מוכרים מזון מהיר ומש־



↑ העיר מוסטר, בוסניה והרצגובינה. פגעי המלחמה עוד מעידים במקומות מסוימים על הקרבות שהתחוללו באזור

אלם (נמצים אג עצמא ככרטיס פונו אא (נאוישו).
"אגו סכני?" (כלו, פונו, נאוישו).
האאו (האאו) אינו האפסר או אפגן

בפרבר דרום-מערבי של העיר האוטובוס עוצר. בתים רבי קומות, בנויים מבטון חשוף, מקיפים אותי מכל עבר. רובם מנוקבים לחלוטין מפגזים שקר-עו בהם חורים עגולים, קירות מפויחים מצולקים מרסיסים. לתדהמתי, אנשים חיים בהם. מחלונות וממרפסות נמתחים חבלי כביסה שעליהם נתלו בגדים צבעוניים. גם בגדי ילדים ותינוקות. על אחדים מאדני החלונות ניצבות קופסאות שימורים גדולות ובהן עציצים פורחים. מבט בוחן יותר מגלה שרבים מנקבי הפגזים נסתמו ברישול בעזרת מלט שנדחס לתוכם, ועל חלונות חסרי זכוכית נמתחו יריעות ניילון. אני יכול לדמיין את מראות המלחמה שנשקפו מבעד לחלונות הללו לפני פחות מעשור. מאחר שנאמר לנו כי עדיף שלא לדבר סרבית בתחומי בוסניה ובקרוואטיה, סיכמנו מראש שגם חרף קשיי תקשורת שייקרו בדרכנו, אני אנהל את התקשורת, באנגלית. אף על פי שבכל המדינות

אל תדבר כאן בסרבית

דמדומי בוקר. האוטובוס נוסע בשולי מדרון של מרגלותיו, משני עברי גיא צר, משתרעת עיר. במבט מלמעלה היא נראית יפהייה, גיבוב של גגות רעפים אדומים ושפעת ירק. "הגענו?" אני שואל את נבויי שה, והלה מקיץ משנתו ומביט בחלון. "אין סיכוי, עדיין לא", הוא אומר ושב לנמנם. מראה העיר נפתח מערבה אל אזור שבו נישאים מגדלים מודרניים רבי קומות. אנחנו בסריבו, עכשיו אני כבר בטוח בזה. בתי קברות צפופים שמצבותיהם הלבנות מבהיקות באור הבוקר הסגרירי טורדים את דעתי. האוטובוס חולף על פני העיר מבלי להיכנס לתוכה ומבלי לעצור. נבויישה מתעורר בינתיים, מביט מבעד לחלון ונעשה טרוד אף הוא. "אל תדאג", משיב בגיחוך אחד הנוסעים לשאלתו. "האוטובוס עוצר רק בשכונה הסרבית".



↑ הגשר במוסטר בעת שיקומו. עבודות השיקום נעשו במימון בינלאומי, והגשר הוכרז על ידי אונסק"ו כאתר מורשת עולמית

סימנים של שיקום

העיר העתיקה של סרייבו, אותו אזור שחלפנו על פניו בשעות הבוקר המוקדמות, נראית מטור־פחת הרבה יותר מהפרבר הסרבי. סימני שיקום ניכרים בכל עבר: גינות, בנייה מחדש, חנויות רבות שהחלו להיפתח ושלטי חוצות. המדרכות, בניגוד לכבישים, נותרו מחוררות מפגזים, ואנחנו מהלכים בין שקערוריות ומכתשים. אני מגלה שהמזכרות הנפוצות ביותר בעיר הן עט שעשוי מכדור רובה שנקדח ושנחרט עליו שם העיר, או מאפרה עשויה מתחתית של פגז.

מעל חזיתות בתים בסגנון ניאור־קולוניאלי מת־נשאים צריחי מסגדים מחודדים. התושבים יוצאים מבתיהם ונחפזים לעמל יומם. נשים לבושות בלוש מערבי ולצדן נשים לבושות שמלות ארוכות שראשן נתון במטפחת. מראה מבלבל. היכן אנחנו נמצאים, באירופה? באסיה? והיכן נניח את התיקים לפני שנצא לשוטט?

איכשהו אנחנו מגיעים אל לשכת תיירות קטנה, ועובדיה מקבלים אותנו בסבר פנים יפות. הם מפנים אותנו אל בית משפחה, ברומה של העיר, ונער נקרא כדי להוביל אותנו אל המקום. הטיפוס מאמץ אך כדאי. מראות יפים של גגות העיר נשקפים משם ומאפשרים להבין מה עבר בראשם של העות'מאנים כשבחרו באמצע המאה ה־15 את המקום שבו יקימו את בירת האזור. כשנוסדה העיר הוקמה בה "סראיה", בית המושל, וזה ככל הנראה מקור שמה של העיר.

הפוסט־יוגוסלביות מדברים באותה שפה, כל עם מכנה אותה שפתו: הסרבים, לדידם, מדברים סר־בית, הבוסנים – בוסנית, והקרואטים – קרואטית (ראו מסגרת בעמוד 57). לכל עם מבטא וביטויים משלו, ואפשר להבחין כך במוצאו של אדם. הפעם, כיוון שאנחנו נמצאים ברובע הסרבי, אנו חשים בטוחים לשאול בשפת המקום כיצד להגיע אל העיר העתיקה. "קחו אוטובוס", ממליצים לנו ברחוב.

התחנה ממוקמת כמה רחובות משם. מדרכות זרועות מכתשי פגזים מוליכות אליה. בשל השעה המוקדמת אנחנו נאלצים לחכות עד שגיע האוטור־בוס הראשון. בינתיים יש לנו זמן לחשוב היכן וכיצד קונים כרטיסים, הרי כסף מקומי אין לנו. עוברים ושבים מבהירים שאת הכרטיסים קונים מראש, ולא אין שום בנק או חלפן כספים בסביבה.

לנוכח הנסיבות אנחנו מחליטים לעלות על האוטובוס ללא כרטיס, מעשה שמיד אנו מתחרטים עליו כשפונה אלינו אדם המציג עצמו ככרטיסן, אף כי ברור שאינו כזה. מיד הוא מטה את נושא השיחה ופונה אל נבוישה. "אתה סרבי?" נכון, עונה נבוישה. הגאווה הלאומית לא מאפשרת לו לשתוק. מיד דוחפים אותנו אל מחוץ לאוטובוס וה"כרטיסן" נשאר לצדנו כדי להזמין משטרה. המצב נראה מסובך. מידה של אסרטיביות, בצירוף שלילת תעודת עיתונאי, מאפשרות לנו להמשיך בדרכנו ולהימנע מהתשלום הגבוה שהאיש תובע, בדולרים כמובן. אנחנו מחליטים להמשיך ברגל, מרחק כמה קילומטרים, מה שבטוח בטוח.

ישובים בפתח מסגד ושעונים על מקלות הליכה. מוזר להתהלך בפיאצה אירופית שבמרכזה ניצב סביל עץ עות'מאני, לצדה שוק מקורה וסביבו בתים הבנויים בסגנון אירופי אקלקטי שנבנו בעקבות הכיבוש האוסטרו-הונגרי – תערובת מיוחדת שהיא תמציתו התרבותית של הבלקן. בתוך כל הבליל הזה, ברחוב המוליך אל גשר מעל הנהר החוצה את העיר, קבוע שלט אבן בדופן מבנה: זה המקום שבו נרצחו ב־28 ביוני 1914 הארכידוכס האוסטרי פרנץ פרדיננד ואשתו – האירוע שהוביל לפרוץ מלחמת העולם הראשונה.

מסרייבו לוקח אותנו אוטובוס מערבה, במורד הנהר, לכיוון העיירה מוסטר (Mostar). הוא עוקף את המרכז שבו הולכים ומוקמים רבי קומות וחוץ לפעם על פני פרבריה האפורים של העיר. בדרך נזכר נבוישה במשחקי החורף האולימפיים שבהם צפה בילדותו בימיה הטובים של העיר. מפעלי ענק שוממים ניצבים בשולי הדרך, כמה מהם פגועים מהפגזות, אנדרטאות דוממות לזכר הימים שלאחר מלחמת העולם השנייה, שבהם הפכה סרייבו למרכז התעשייתי העיקרי ביוגוסלביה.

בלבה של מוסטר עובר נהר נרטבה (Neretva) השקט, שגון מימיו טורקיז-ירקרק מיוחד. מהמ־צוקים שתוחמים את אפיקו משתלשלים קיסוסים וענפיהם נושקים למים. רחובות האזור העתיק המ־רוצפים לוחות אבן מתנקזים כולם אל המבנה שהיה לסמלה של העיר – הגשר המפורסם של מוסטר. קשת האבן הענקית, שכמו גמעה את המרחק בין שתי גדות הנהר בדילוג מרשים אחד, נפגעה בשנת 1993 בהפצצה של קרואטים נוצרים כדי למנוע פלישה מוסלמית מהגדה הדרומית אל האזור הנוצ־רי בגדה שמנגד. בשיקום של הגשר, שנעשה במימון בינלאומי, השתמשו באבנים הישנות שלו, והוא מוכרז כאתר מורשת עולמית של אונסק"ו.

אני יכול לדמיין את הגשר כמו שהיה בעבר. תושבים וסוחרים חלפו כאן, כפופים למרותם של החיילים שומרי הגשר שפסעו בשוליו בחום הקיץ ובקור החורף, מקללים את יומם. מנהיגים וצבאות פסעו עליו, זקני העיר בוודאי נשענו על מעקה האבן שלו, לוגמים קפה ולועסים כעך, מביטים באדישות בכרוזים ובצווים שנתלו עליו. אילו רק יכול הגשר עצמו לדבר, אני מהרהר ולא יכול שלא להיזכר במקום שבו זה כמעט קורה – בספר "גשר הדרינה" מאת הסופר היוגוסלבי המוערך איוו אנדריץ' (ראו כתבה בעמוד 56).

עתה, מששב הגשר ונמתח מעל הנהר, שבים בני העיר ומשחזרים את תחרויות הקפיצה המסורתיות המוכרות מאז המאה ה־17, שלבשו צורה רשמית בשנת 1968. צעירי המקום מטפסים אל רומו של המעקה התוחם את הגשר וקופצים ממנו אל הנהר שזורם מתחתיו.



↑ הרחוב הראשי בעיר העתיקה בדוברובניק, קרואטיה. מהמקומות הראשונים שתיירים שבו אליהם בהמוניהם

הדבר המדהים מכל הוא ריבוי המצבות הפזורות בין הבתים. שטחים רבים, שהיו בעבר חצרות בתים וגנים ציבוריים, הוסבו לבתי קברות צפופים. במהלך המצור הסרבי על העיר, שנמשך מאפריל 1992 עד פברואר 1996, לא יכלו המקומיים לקבור את מתייהם מחוץ לעיר ובהפוגות שהיו מיהרו להטמין את הגופות בתחומי העיר כדי למנוע התפשטות מחלות.

בעלת בית גוצה וחשדנית פותחת את הדלת וממהרת להראות לנו את החדר. מדרגות חיצוניות מטפסות אל עליית הגג. שני מזרנים על הרצפה, כיור, שירותים ומקלחת בחוץ. "זה מה שיש", היא אומרת בנחרצות. "זה בסדר גמור", אנחנו עונים ומבטה מתרכך. "מאיפה אתם?" היא שואלת באנגלית רצוצה ומזהירה אותנו שלא לצאת אל היערות סביב העיר. "הם עדיין ממוקשים. בכל פעם נפגע שם ילד", היא אומרת וסופקת כפיה. גם אל מגרש הכדורגל היא ממליצה לא ללכת, מאותן סיבות, ומדגישה שחשוב שנראה את המנהרה שדרכה הוברחה לעיר אספקה, זו שרבים זוקפים לזכותה את עמידתה של סרייבו במצור הממושך.

האישה נחפזת לדירתה וחוזרת כשבדידה מגש עם קומקום קטן ושני ספלים קטנים. קפה שחור שהוכן במיוחד בשבילנו. אותה מורשת תורכית שנכחדה בתחומי תורכיה בעקבות מהפכת אתא־תורכ עוד חיה ונושמת כאן. כולם שותים קפה.

הגשר בין המוסלמים לנוצרים

מוזר להתעורר עם קריאת מואזין לתפילה, מוזר לראות גברים עטורי זקן לבן, חבושי כיפות גדולות,

"אני זוכר את
 ייפן צבא על
 נעיר, כל היום
 וכל הילוף", מספר
 אי זכור מלחמה
 שהאווו אף
 צעירי אף צוער
 על אומה נעיר
 לצלצלין



אל מדג'גוריה אנחנו מגיעים כעבור כמה שעות, בערבו של חג עליית מרים השמימה, ב־15 באוגוסט. גשם עז מתחיל לרדת פתאום והופך את הליל לאפל עוד יותר. את האתר אנחנו מצליחים לראות רק למחרת. אנו חולפים על פני שורות ארוכות של אכ" סניות לעולי רגל ודוכנים לממכר מזכרות קדושות – ציורים ופסלים של מרים ותמונות של אותם בני נוער שזכו לראות את זיו פניה. כמה מוזר להימצא באתר קתולי בלב מדינה שבה הרוב מוסלמי, זמן קצר אחרי שייצאנו מסרביה שהיא כל כולה נוצרית אורתודוקסית.

בלב גן מטופח, שבו פזורים פסלים של מרים וישו, ניצבת כנסייה גדולה חדשה שבה מסתלסלת שירת המאמינים. רבים מהמבקרים אחוזי התר" גשות, כמה מהם מתמוטטים בכנסייה או פורצים בבכי נוכח הפסלים שבחצר, ובפניהם תחינה לעזרה ולבקשת מחילה על חטאים שעשו. יש בהם כאלה שיכולים להישבע שראו במו עיניהם את מרים, או שמעו את קולה הרך פונה אליהם. המקום עצמו אינו יפה במיוחד, אך האזור ההררי החקלאי שמסביב מלא בקסם. אנחנו שבים למוסטור.

הקסם של דוברובניק

הדרך ההררית המתפתלת ממוסטור מוליכה אור־ תנו אל מעבר להרי הקרסט, בואכה חוף הים הא־ דריאטי. בדרך ישנה עוד תחנת גבול – בין בוסניה והרצגובינה לקרואטיה. על המצוק העצום שמעל למחסום מתנשאת טירה חרבה. מידות החיילים שומרי הגבול דומות למידותיהם של החיילים במע־ בר הגבול הקודם. הפעם מחתימים דרכונים בחופזה וממשיכים בנסיעה. שיני הסלע הגירניות, העשויות חרירים וסדקים שנוצרו בבליה קרסטית, טובלות באלונים מסוקסי גזע. הנוף הזה משתנה באחת כשחוצים את קו פרשת המים של הרכס ומתחילים לגלוש לעבר החוף. הים כחול וצלול במיוחד והעיר דוברובניק (Dubrovnik) חושפת מכמניה: חצי אי מוקף חומת אבן עבה, צריחי כנסיות ומגדלים וסי־ רות לבנות המשייטות במים שמסביב.

קסם קדום ונינוחות מציפים אותנו מיד, והים קורא לנו לטבול במימיו. שלא כמו כל המקומות האחרים שהייתי בהם, רחובותיה של העיר רוחשים תיירים זרים. המסעדות הומות ובתי הארחה מל־ אים כולם. "אני זוכר את ההפגזות על העיר, כל היום וכל הלילה", מספר לי בחור מקומי שמתלווה אלי בשעה שאני צועד על חומות העיר. לפי גילו הוא היה נער בזמן המלחמה. היום משפחתו מחזיקה בית הארחה ומסעדה משגשגת. הבחור מפנה מבטו אל ההרים. "ההרים היו מכוסים יערות, אבל הכל נשרף. עכשיו משפצים הכל", הוא אומר ומצביע על שרידי הרכס אחרונים שכבר כמעט אינם ניכרים. ©



אתם בצד הלא נכון

לא הרחק ממוסטור נמצא האתר מדג'גוריה (Medjugorje), שבו, כך על פי המסורת הקתולית, התגלתה באמצע שנות השמונים של המאה ה־20 מרים הבתולה לפני כמה בני נוער שרעו צאן במקום. היא פנתה אל הנערים בדברים, ומאז היה המ־ קום לאחד מאתרי העלייה לרגל החשובים בעולם הקתולי. זמן קצר לאחר המלחמה שבו המטוסים להוביל לשם רבבות בני אדם מכל רחבי העולם הקתולי, שביקשו למצוא אפיק תקשורת ישיר עם האם הקדושה.

אנחנו ניגשים אל תחנת האוטובוס ומנסים לברר לגבי האוטובוס למדג'גוריה. הקופאי משיב בתנועה גסה שלא ברור אם פירושה "תסתלקו" או "שבו ות־ חכו". כשאנחנו שואלים עוד אנשים הם מתעלמים מאיתנו בבזז. גבר כבן חמישים חג סביבנו במעגלים מוזרים, בוחן אותנו מכף רגל ועד ראש. לבסוף הוא אזור אומץ ומתיישב לידנו. "לאן אתם רוצים ל־ סוע?" הוא לוחש באוזני, אך אני איני מבין. נבויישה מחליט לענות לו, בסרבית: למדג'גוריה. האיש פוקח עיניו בתימהון ולוחש לו, "ומה אתם עושים כאן? זה הצד המוסלמי! זה מסוכן, תברחו מכאן. האוטובוס נמצא בצד השני, הנוצרי". ולמה שנאמין לו? אני מקשה. אם הוא נוצרי, מה הוא עושה פה? נבויישה ממשיך בשיחה השקטה עם האיש ומתרגם לי את תשובתו: "אני גר מעל התחנה. משעמם כאן מאוד ולכן אני מעביר כאן את הזמן. מסתכל באנשים ומשוחח איתם".

מעמיסים את התרמילים על הגב, חוצים את הנהר, והפלא ופלא – הכל יודעים להצביע לנו על המקום שממנו יוצאים האוטובוסים למדג'גוריה. מבנים הרוסים וקירות מכוסי גרפיטי צבעוניים ומלאי חימה וזעם מתווים את דרכנו.



↑ נמל דוברובניק. העיר יושבת על חצי אי המוקף חומת אבן עבה, צריחי כנסיות ומגדלים, וסירות המשייטות במים שמסביב



ייתם יעקבסון – מורה דרך בארץ ובחו"ל, כותב, מצלם ומרצה. מתמחה בנתיבי הסחר הקדומים באסיה
Yotam.jac@gmail.com